

Invitatul ediției:

Virgil Mihăilescu-Bîrliba

Interacțiunea dintre lumea dacilor liberi și romanitatea antichității târzii a fost complexă, contradictorie și cu consecințe de durată

- Stimate domnule profesor, teza de doctorat pe care ați susținut-o acum aproape patru decenii, referitoare la conexiunile dintre lumea romană și cea așa-zis barbară din spațiul carpo-ge-to-dacic, de-a lungul primei jumătăți a mileniului I creștin, a fost, se poate spune, premonitorie pentru îndelungata Dvs carieră științifică. Studiile asupra complexului (și nu atât de întunecatului pe cât s-ar crede) mileniu I v-au acaparat în mare măsură, atât de pe poziția de director al Muzeului Arheologic din Piatra Neamț, de cercetător la Institutul de istorie A.D. Xenopol” din Iași și cadrul didactic al Universității „Al. I. Cuza”, cât și din cea de membru corespondent al Institutului Arheologic German, de membru al unor importante asociații științifice naționale sau de coordonator al unor prestigioase reviste de gen. Raportându-vă la diagnosticul pe care l-ați formulat în 1975 asupra legăturilor dintre teritoriile de la sudul și de la nordul gurilor Dunării, în primele secole ale erei creștine, care considerați că sunt cele mai importante confirmări pe care le-au produs cercetările ulterioare și care sunt nuanțele pe care le-ați reformula astăzi asupra temei date?

Fiecare etapă a cercetării înglobează într-o măsură mai mare sau mai mică și rezultatele anterioare obținute în domeniul respectiv. Astfel, informațiile și analizele precedente constituie „suportul” indispensabil pentru alte și alte investigații științifice, încheiate adesea printr-o mai viguroasă confirmare a rezultatelor la care se ajunsese până în acel moment sau, dimpotrivă, a altora, de ce nu, contrare. De aceea, nu pot fi ignorate nici cercetările din trecut în ceea ce privește zona menționată de către dvs. Și este destul să amintim informațiile și analizele (de multe ori valabile până astăzi) ale unor cunoscuți oameni de știință, dintre care pot fi reținute numele lui V. Pârvan, R. Vulpe, Gh. Ștefan, I. Barnea, N. Gostar ș.a. Potrivit încheierilor la care ajunseseră aceștia, se știe că țărmul drept al Dunării inferioare în secolele I-III p. Chr. era inclus în Imperiul Roman, granițele acestuia trecând în multe locuri și pe malul opus. În același timp, trebuie remarcat că, la sud de Dunăre, în zona nord-dobrogeană de astăzi, se constată revitalizarea și sporirea așezărilor urbane, amplificarea construcțiilor de tip defensiv, extensia și modernizarea căilor de comunicații, însoțite de colonizări ale unor elemente active (veterani, diverși întreprinzători, meșteșugari, comercianți etc.). Drept urmare, ambele maluri ale marelui fluviu erau înțesate cu puncte fortificate și așezări ale coloniștilor (*Dinogetia*/Garvăn, *Noviodunum*/Isaccea, *Aegyssus*/Tulcea, Barboși-Galați, *Aliobrix*/Cartal/Orlovca ș. a.), care constituiau adevărate relee prin care se vehiculau diverse bunuri, ba, mai mult, spre nordul gurilor Dunării se propagau și elemente ale modului de viață roman.

Așa cum am subliniat mai demult (*La monnaie romaine chez les Daces orientaux*, București, 1980) transferarea populației din Imperiu în *Barbaricum* (prizonieri de război, ostateci, captivi civili ș.a.) a avut, de asemenea, un rol însemnat în diversele și amplele transformări pe care le-a cunoscut Dacia liberă în această vreme. Un rol aparte în cadrul acestui complex proces l-a avut și creștinismul: au fost misionari care circulau și făceau prozelitism dincolo de frontiere, a existat o organizare ecleziastică

adesea comună pe cele două țărmuri, toate acestea fiind amintite în izvoarele scrise sau confirmate prin descoperirile arheologice, cum ar fi cea de la Barboși-Galați, unde a fost identificat un mormânt datat în secolele II-III al unui creștin (*Inocens*) sau cele mai târzii îndeosebi din spațiul dobrogean (martiri atestați la Axiopolis, Niculițel și Halmyris). După cum s-a demonstrat și în cazurile altor frontiere romane, spațiul din imediata lor vecinătate s-a bucurat de o atenție specială din partea autorităților civile și militare, fiind incluse de obicei într-un sistem de protectorate. Chiar și în zonele mai îndepărtate de graniță, forța economică și militară a Imperiului era percepută cu destulă claritate, doar formele sale de manifestare variind în timp și spațiu. De exemplu, în apropierea *limes*-ului roman, mărfurile romane, chiar de uz comun (ceramica, amforele, sticlăria etc.), erau mai bine receptate, pe când, uneltele și vasele metalice și monedele de metal prețios au fost prezente îndeosebi într-o arie îndepărtată de granița romană. În primul caz, obiectele amintite au parvenit mai ales pe cale comercială, în timp ce în al doilea, filiera extraeconomică se pare că a fost predominantă.

Deci, se poate aprecia că influența Imperiului a fost atestată pe întregul spațiu nord-dunărean, dar într-un grad diferit, care a depins în mare măsură și de conjunctura regională sau chiar internațională a aceluia timp: extinderea hotarelor Imperiului până pe linia Dunării și apoi mai departe (Dacia și teritoriile nord-dunărene ale Moesiei Inferior) și obținerea controlului integral asupra bazinului Mării Negre (garnizoane, baze navale, fortificații, state clientelare/satelite).

- Ați acordat o atenție specială circulației monetare din Dacia Răsăritea-nă, în epocile care au urmat cuceririi romane a Sarmizegetusei și așa-numitei „retrageri aureliene”. Considerați, în baza cercetărilor acumulate până acum, că circulația monetară din lumea dacilor liberi răsăriteni se apropie mai mult de cea a *Barbaricum*-ului propriu-zis sau de cea a provinciilor imperiale de *limes*? Ce se poate spune despre apetența pentru monedă a societății autohtone de la periferia provinciei Dacia Augusti și Moesia Inferior și despre impactul civilizației romane asupra structurilor social-economice locale?

În mare parte, în rândurile anterioare am și dat un răspuns la această întrebare. Totuși, de această dată putem mai mult detalia. Așa-zisa lume a dacilor răsăriteni nu a fost și nici nu s-a manifestat în mod omogen. Alături de factorii economici și politici, nici preponderența organizarea tribală nu favoriza acest lucru. În diferite momente istorice, unul dintre clanuri a ajuns să dețină o poziție proeminentă și a reușit să coalezăze în jurul său o confederație tribală, cum au fost la răsărit de Carpați, cea a costobocilor sau cea a carpilelor. Oricum, în tabloul pe care încercăm să-l zugrăvim, s-a constatat existența în preajma frontierei a unor schimburi de bunuri regulate și intense, șefii băștinași fiind priviți adesea și ca reprezentanți oficiali ai statului roman, ajungându-se chiar până la utilizarea limbii latine în cadrul diverselor contacte, în timp ce în zonele mai îndepărtate mijloacele de control ale Imperiului au fost mai limitate, mai diferite și mai puțin prezente în chip direct. În acest din urmă caz, supremația romană a fost exercitată mai cu seamă pe cale diplomatică, cadourile/darurile și subvențiile (*stipendia*) având un rol de mare însemnătate. Este evident deci, că diferențierile au fost generate și de poziția geografico-strategică în care s-a situat entitatea studiată. Și în ceea ce privește prezența monedei romane, se poate observa că, dacă în vecinătatea frontierei s-a ajuns chiar la utilizarea ei în cadrul schimburilor, în teritoriile mai îndepărtate ea a fost imobilizată și a reprezentat un semn de prestigiu, preferându-se îndeosebi piesele de metal prețios. În ambele arii însă, moneda a produs schimbări mai substanțiale sau de mai mică amploare, mai rapide în zona învecinată hotarelor sau mai lente în cea situată la o mai mare distanță. Deci, putem afirma că zona Carpaților răsăriteni locuită de către dacii liberi avut un specific, care nu se aseamnă în totalitate (economic, social, politic, etnic etc.) cu cel al provinciilor Imperiului, dar nici de configurația *Barbaricum*-ului propriu-zis.

- Există asemănări, respectiv, diferențe semnificative între situația monetară din secolele II-IV d.Hr. de la răsăritul Carpaților și cea contemporană de la frontiera de nord-vest a Daciei?

Sunt aceste situații de natură să măsoare, fie și parțial, gradul de interdependență dintre societatea imperială romană – în întregul ei, dar mai ales prin componenta sa de frontieră – și ceea ce putem numi „Barbaricum-ul apropiat”, lumea liberă din vecinătatea nemijlocită a limesului imperial?

Foarte interesantă întrebarea dvs. pe care, uneori, mi-am pus-o și eu. Granița de nord-vest a Daciei romane a fost apărută de o puternică și variată linie de fortificații (*limes Porolissensis*). În așezările localnicilor de dincolo de frontieră au fost găsite numeroase obiecte de factură romană, dar și tezaure de monede de argint (*denarii*). Toate acestea indică existența unor legături multiple cu Provincia Dacia, alături de cele economice (comerț a-propiat și de mare distanță), fiind de remarcat și cele de natură politică, parte a unei strategii imperiale de tip preventiv. În linii mari, situația de la răsărit de Carpați pare să fi fost asemănătoare cu cea descrisă succint mai sus. Totuși, se pot semna și unele deosebiri. Subliniem în primul rând poziția geografică: în răsărit, spre Dacia romană munții alcătuiau o barieră greu de depășit, iar spre Moesia, enclavale romane nord-dunărene înfățișau o forță economică de mai mică amploare, iar căile de comunicație nu par să fi fost prea dezvoltate. De asemenea, la cele de mai sus se adaugă și factorul demografic care nu poate fi neglijat. Pe când în nord-vest arealul mlăștinos era puțin favorabil condițiilor de trai, versantul răsăritean al Carpaților se deschidea spre văi largi și dealuri acoperite de păduri, unde și-au găsit locul numeroasele așezări băștinașe atestate în această vreme (secolele II-III), dar și mai târziu (secolul IV).

Drept urmare, controlul roman în această zonă a fost mai puțin intens și a permis înmulțirea și extinderea așezărilor, însoțite de sporirea forței militare și politice a localnicilor, vizibilă îndeosebi în cursul diversele atacuri și invazii care au devastat provinciile imperiului. Măsurile la care au recurs autoritățile romane împotriva unor astfel de amenințări au fost cu totul speciale, atât de natură diplomatică, cât și militară: expediții frecvente și de mare anvergură, așa cum o dovedesc izvoarele literare și epigrafice, confirmate și prin deasa utilizare a titlurilor oficiale de „învingător al carpilor” sau „învingător al dacilor” atribuite diferiților împărați din secolele II și III; acțiunile în forță ale romanilor au fost acompaniate uneori de dislocări ale învingătorilor din locurile de baștină și instalarea/colonizarea lor pe teritoriul roman (în Moesia, în secolul I, de către Tib. Plautius Silvanus Aelianus sau la Soporul de Câmpie și Locusteni în secolele II-III). Mai puțin cunoscute din izvoare au fost colonizările unor daci sau germanici care au avut loc în această vreme la frontiera nord-vestică a Daciei.

Așa cum am mai menționat, nu trebuie să înțelegem că acest proces a fost unul unilateral: izvoarele literare abundă în știri și despre captivii romani ajunși în *Barbaricum*, cercetările arheologice confirmând pe deplin această stare de lucruri. Pe lângă un substanțial aport demografic, este de subliniat și transferul unei mâini de lucru calificată și a unei tehnologii de cel mai înalt nivel pentru acele timpuri. Drept urmare, nu este de mirare că, departe de hotarelor romane s-au găsit imitații de vase și amfore, unelte și podoabe confecționate potrivit unor modele sudice, au apărut edificii specifice lumii romane (plan, tehnică, materiale de construcție) ș.a.m.d. Solii, negocieri și luări de ostateci (cazul familiei regelui costoboc Pieporus) au fost utilizate în acțiunile pe care le-am desemnat ca fiind de tip diplomatic și care urmăreau înlăturarea oricărui pericol care amenința Imperiul. Produsele de lux (bijuterii, vase de metal prețios, amfore cu vinuri, ceramica fină, țesături și uleiuri rafinate etc.) și monedele de metal prețios alcătuiau o paletă largă de cadouri/daruri care în cadrul unor solii erau înmânate aleșilor locali pentru le fi atrasă bunăvoința. Banul roman de argint (*denarius*) a fost folosit pe scară largă în cadrul unui sistem care dăinuie sub forme puțin modificate până astăzi: „ajutorul extern economic și militar” destinat să dezamorseze un potențial agresiv și să sprijine aliații. Extrem de numeroasele tezaure de denari romani (aproximativ 120, cu peste 25.000 exemplare) găsite în regiunea prezumtiv ocupată de carpi indică folosirea preponderentă aici a stipendiilor, în cadrul relațiilor de tip clientelar.

- În anul 1998 ați publicat un studiu al cărui titlu era, în sine, provocator: „Circulația monetară din Dacia Răsăriteană și civilizația orășenească timpurie”. Cum ați sintetiza (și, eventual, nuanța/completa), la distanță de 15 ani, teza lansată atunci?

De-a lungul cercetărilor, am constatat că așezările mai importante din răsăritul Daciei au avut inițial un rol însemnat, religios, economic și politic: centru de cult (cu temple și sanctuare), sediu al șefilor locali religioși și politici, concentrare de instalații și personal specializat cu diferite abilități tehnice ș.a. În jurul acestor nuclee, mai cu seamă a centrului acestora (citadela), s-au aglomerat locuințele personalului aflat în slujba elitei, dar și ale ostașilor, meșteșugarilor și negustorilor, care de obicei gravitau în jurul centrului (citadelei) așezării. Însă, o civilizație de tip orășenesc, chiar potrivit mentalității antice, însemna mult mai mult: centru care concentra autoritatea religioasă și politică predominantă dintr-un anumit areal geografic, combinate cu o forță militară impunătoare; nucleul unei rețele de aprovizionare și de comunicații (depozite, căruțași, navigatori etc.); existența unor diferențieri sociale, dar și a specializărilor economice (meșteșugărești, comerciale); existența unei arhitecturi adecvate rolului religios, economic și politic asumat de către centrul respectiv (ansambluri de construcții civile și religioase, fortificații ș.a.), însoțit chiar de o tramă stradală sistematică și coerentă etc. Atunci - când publicam *Circulația monetară din Dacia răsăriteană și civilizația orășenească timpurie*, în *Cercetări Istorice*, XVII, 1998, p. 113-127 și *Der Geldum-lauf in Ostdakien und die frühstädtische Zivilisation*, în *XII. Internationaler Numismatischer Kongress Berlin 1997*, hrsg. B. Kluge și B. Weisser, Berlin, 2000, p. 341-346 -, ca și acum, susțineam că în cazul așezărilor dacice de la Răcătău, Poiana-Tecuci (identificată uneori cu antica *Piroboridava*) și Barboși pot fi recunoscute unele trăsături caracteristice specifice unor centre urbane incipiente (protourbane), asemănătoare altor *oppida* din Europa temperată din acea vreme. În aceste *davae*, sanctuarele de mari dimensiuni (unele din piatră), locuințele ample (uneori cu etaj), pavajele de piatră, materialele de construcție, lucrute în tehnică de tip elenistic (țigle, olane), numeroasele obiecte de proveniență mediteraniană (vase de metal, arme, chiar obiecte de uz gospodăresc, ceramică de lux, amfore (și imitații), sticlărie, mărgelă, podoabe de metal prețios, fildeș și bronz), unelte de bijutier, creuzete, cântare ș.a., toate la un loc atestând existența unui standard de viață diferențiat, ca și a unei elite. Cea mai intensă locuire și inventarul cel mai bogat a fost datat în perioada cuprinsă între sfârșitul secolului II/începutul secolului I î. Chr. și războaiele daco-romane.

În sprijinul celor de mai sus, se adaugă și descoperirile monetare: în cele trei stațiuni (Barboși, Poiana, Răcătău) au fost găsite peste 90% din toate monedele apărute în așezările Daciei răsăritene; se remarcă prezența chiar a unor ștanțe. Încetarea bruscă a locuirilor respective nu ne-a permis să întrevădem care ar fi fost evoluția lor ulterioară. În acest context, un caz aparte îl reprezintă citadela de la Barboși-Galați, unde distugerile antice și contemporane – în ciuda materialelor arheologice și a dovezilor epigrafice apărute – au făcut imposibilă conturarea și evaluarea dimensiunilor unui eventual centru orășenesc. Cât privește alte așezări locale din răsăritul Carpaților ale căror începuturi se datează înainte de războaiele daco-romane (Brad, Tg. Ocna, Moinești – jud. Bacău, Bâta-Doamnei, Cozla, Piatra Șoimului (Calu) – jud. Neamț, Bunești – jud. Vaslui, Butuceni – R. Moldova ș.a.), excluzând pe cele menționate, în lipsa unor investigații complete potrivit tehnicilor actuale (de exemplu, aerofotogrametria sau rezistivitatea solului), dar și a insuficienței sau chiar a suspendării finanțărilor destinate cercetărilor arheologice, nu ne permitem să avansăm ipoteze credibile.